

A TÁRSAS NORMÁK VÁLTOZÁSA A COVID–19-JÁRVÁNY EGYES SZAKASZAIBAN

SÓKI Zoltán

SZTE BTK Pszichológiai Intézet
soki.zoltan@gmail.com

HALLGATÓ Emese

SZTE BTK Pszichológiai Intézet
emese.hallgato@psy.u-szeged.hu

VOLOSIN Márta

SZTE BTK Pszichológiai Intézet
volosin.marta@szte.hu

KÓRÓDI Kitti

SZTE BTK Pszichológiai Intézet
kittikorodi@gmail.com

JAGODICS Balázs

SZTE BTK Pszichológiai Intézet
balazs.jagodics@psy.u-szeged.hu

ÖSSZEFOGLALÓ

Háttér és célkitűzések: A pandémiás helyzet kapcsán bevezetett korlátozó intézkedések új magatartási szabályokat írtak elő a társadalom tagjai számára. Az új normák elfogadása és betartása több tényező együttes hatásaként jelentkezik. Hasonló kutatások – kisebb csoportok normáinak befolyásoló hatásáról – korábban is történtek iskolai közösségekben. Az iskolai osztályteremben megfigyelhető magatartás kialakulását gyakran nem csak a diákok személyes meggyőződése, hanem a társaik körében elfogadottnak vélt magatartásformákról alkotott kép is befolyásolja.

Módszer: Ezt az analógiát alapul véve, három kérdőíves kutatás során, a vírus első hulláma alatt, az azt követő nyugalmi időszakban, valamint a második hullám kezdetén, a normavizsgálat módszerét követve azt vizsgáltuk, hogy a járványügyi intézkedésekkel kapcsolatos új szabályok esetében milyen különbségek figyelhetők meg a saját és a másoknak tulajdonított normák viszonylatában.

Eredmények: Az eredmények szerint a társadalomban megjelenik a többszörös tudatlanság jelensége, vagyis az egyének tévesen észlelik mások személyes normáit. Az adatok szerint a válaszadók elfogadóbbnak tartják a közösség ítéletét a normaszegő magatartásokat illetően az egyéni meggyőződéseikhez képest. Megállapítottuk továbbá, hogy a járvány első és második hulláma, valamint a közte lévő nyugalmi – esetünkben nyári (kontroll) időszak – során, az intézkedésekhez köthető személyes normák vonatkozásban, normakövetéssel kapcsolatos együttjárás mutatkozik az életkorral, amíg az iskolai végzettség ebből a szempontból irreleváns.

Következtetések: Az eredmények rámutatnak arra, hogy az új szabályrendszerek bevezetésekor a viselkedés megváltoztatásához szükséges az is, hogy a követendő magatartásformák normatív jellege is egyértelművé váljon az emberek számára.

Kulcsszavak: normakövetés, leíró norma, előíró norma, személyes norma, többszörös tudatlanság, életkor

BEVEZETÉS

A koronavírus-járvány kapcsán elrendelt korlátozó intézkedések egyedi szociálpszichológia helyzetet generálnak. Új követendő magatartási szabályok léptek életbe, amelyek betartása és betartatása komoly kihívás elé állítja a társadalom valamennyi tagját. Az új normák elfogadása, követése alapjaiban változtatja meg szokásainkat, és közvetlenül visszahat a járványhelyzet alakulására, valamint a járvány terjedésére. A fentiek miatt fontos megértenünk azokat a szociálpszichológiai folyamatokat, amelyek befolyásolják az emberek viselkedését, valamint felkutatni azokat a tényezőket, amelyek az elvárt irányba módosítják a társadalom tagjainak magatartását, vagyis a normakövetést ebben a speciális helyzetben. Kutatásunk célja az volt, hogy megismerjük a járványügyi intézkedésekhez fűződő attitűdöket, illetve feltárjuk, hogy az új szabályoknak normatív jellegét tulajdonítanak-e a társadalom tagjai.

A normák és a társas befolyásolás hatása a viselkedésre

Viselkedésünket több tényező is befolyásolja. A kutatások szerint nem csak az egyéni meggyőzések, hanem a társas közeg is hatással van a viselkedés kialakulására, ahogyan arra Solomon Asch (Asch, 1956) klasszikus vonalbecslési kísérlete, vagy Serge Moscovici (Moscovici, 1976) kisebbségi befolyásolást érintő vizsgálatai is rámutattak.

A társas befolyásolással kapcsolatos vizsgálatokban fontos szerepe van a társas normáknak. Egyes kutatók szerint a norma bizonyos viselkedések elfogadhatóságára vonatkozó hit, elképzelés, amely a vélt elfogadhatóság tekintetében alakítja az adott személy viselkedését a csoportban (Huesmann és Guerra, 1997). Más kutatók megkülönböztetnek leíró, előíró és személyes normákat (Cialdini és mtsai, 1990).

A *leíró normák* arra vonatkoznak, hogy egy adott viselkedést mennyire tartanak gyakorinak a csoport tagjai. Ennek érdekessége, hogy ezeket külső szemlélő is megfigyelheti, szisztematikus kódolási eljárással

feljegyezheti, számszerűsítheti. Ugyanakkor tény, hogy egyes viselkedések észrevétele a csoporttagok számára nem ugyanannyira valószínű. Lehetnek viselkedések, amelyeket a külső szemlélő gyakorinak vél, de a mások nem veszik észre minden esetben, hogy így viselkednek, ezért ritkábbnak ítélik. Ezért a leíró normák valójában nem objektív tények, sokkal inkább percepció alapú vélekedések, amelyek eltérő eredményt hozhatnak attól függően, hogy ki a megfigyelő (Cialdini és mtsai, 1990).

Az *előíró normák* azt jelentik, hogy a csoport egy tagja milyen viselkedést érzel elvártnak a csoport többi tagja részéről egy adott szituációban. Ezek megközelítése már nem lehetséges megfigyeléssel, ugyanis ezek a meggyőződések arra vonatkoznak, hogy a csoport tagjai mit gondolnak arról, hogy az adott közösség mely viselkedéseket jutalmazza és melyeket szankcionálja. Az így kialakult hitek egységes elemei alakítják az előíró normákat. Ezek egy részét a csoport alkalmanként szabályokba foglalja, esetleg le is jegyzi, kvázi szerződésben rögzíti. Azonban a legtöbb esetben ezek az egyének belső meggyőződéseként jelennek meg, amelyek feltárása már nehezebb feladat (Jagodics és Szabó, 2019; Smith, 1982).

A *személyes normák* pedig azzal kapcsolatosak, hogy milyen viselkedést tart az adott személy helyesnek. Ezek tulajdonképpen szubjektív meggyőződések. A csoport minden tagjának van saját véleménye arról, hogy ő mennyire helyesel, pártol egy viselkedést, vagy esetleg mennyire tartja elítélendőnek, negatívnak (Cialdini és mtsai, 1990).

Míndezek alapján az valószínűsíthető, hogy azok a csoportviselkedések lesznek a legerősebbek, amelyek esetében az elő-

író és a személyes normák egybeesnek. Hiszen, ha a tagok maguk is helyesnek tartják az adott viselkedést, és úgy vélik, hogy a csoport többi tagja is így értékeli, akkor ezeket a viselkedéseket valószínűbben követik, mint azokat, amelyek esetében nincs ilyen egyetértés (Jagodics és Szabó, 2019). A leíró normákban tehát e két másik normaforma eredője jelenik meg. Ugyanis viselkedésünket nemcsak az elvárások (az előíró normák), hanem a saját, korábbi tapasztalatainkon és értékeinken alapuló belső meggyőződéseink is formálják annak megfelelően, hogy mi magunk mit tartunk helyesnek az adott szituációban (Smith, 1982).

A járványhelyzet és a normák kapcsolata

A koronavírussal kapcsolatos korlátozó intézkedések, alapvetően változtatják meg a társas együttélés korábbi szabályait, és gyakran egymásnak ellentmondanak. A szájmazsk viselésének fontosságával, jelentőségével kapcsolatban ellentétes információkat érhattünk el a kormányzati kommunikációról, a hazai szakértőktől és a WHO oldaláról. 2020. áprilisában a WHO (az ENSZ egészségügyi világszervezete), illetve hazánkban a Magyar Vöröskereszt és az országos tisztifőorvos is azt hangsúlyozta, hogy a szájmazsk viselése egészséges emberek esetében nem hatékony védekezési forma, ezért nem ösztönzik arra a lakosságot, hogy minél nagyobb arányban hordják azt (WHO, 2020). Ezzel szemben a CDC (az Egyesült Államok járványügyi szervezete) szerint a védekezés javasolt eszközei között szerepel a maszk viselése, és ezt az álláspontot osztja a Magyar Orvosi Kamara is (Szmo.hu, 2020b). A járvány első hulláma után a maszkhasználat

mint egyetlen fenntartott korlátozó intézkedés, széles körű társadalmi vitát generált. Ennek következményeként többezres követőtáborral rendelkező csoportok jöttek létre a közösségi médiában, kétségbe vonva a maszk használatának hatásosságát, gyakran a vírus létét, veszélyességét is (*Operatív Törzs: vírustagadókkal szemben indult nyomozás*, 2020). Az első hullám alatt bevált kontaktszökkenő előírásokat a második hullámban ismét bevezették, amelynek az is állhat a háttérben, hogy a megbetegedéssel és a mortalitással kapcsolatos statisztikai adatok 2020 második félévére jóval intenzívebb epidemiológiai helyzetet prognosztizáltak.

A járványügyi szabályok betartását akadályozhatja, ha az emberek a társas közegükben az intézkedésekkel ellentmondó viselkedéseket látnak, vagy megkérdőjeleződik számukra azok normatív jellege. Ennek magyarázata az emberek csoporttagság iránti szükséglete. A valahová tartozás érzésének motívuma arra ösztönzi az embereket, hogy a számukra fontos csoportokban a társaikhoz hasonló módon viselkedjenek, és ezzel párhuzamosan a csoport értékeit belsővé tegyék (Fiske, 2018).

A társas befolyásolás kialakulásában fontos szerepe van a többi ember megfigyelésének. Ez alapján alakítjuk ki vélekedésünket, következtetéseinket arról, hogy az adott csoportban mi a követendő viselkedés, melyek a csoport elvárásai, normái (Ajzen és Fishbein, 1973). Emiatt az emberek hajlamosak viselkedésüket a vélt csoportnormához igazítani akár akkor is, amikor a viselkedés személyes meggyőződésükkel ellentétes. Ezt nevezzük nyilvános konformitásnak, amely bizonytalan helyzetekben fokozottan jelenik meg (Asch, 1956; Harakeh és de Boer, 2019).

Ebben a folyamatban szerepe lehet a normák téves észlelésének is, amelyet a *többszörös tudatlanság* jelensége ír le (Bjerring és mtsai, 2014; Katz és mtsai, 1931; Smith, 1982; Szabó és Labancz, 2015). A többszörös tudatlanság azt jelenti, hogy a csoport tagjainak személyes normái, illetve a csoportnak tulajdonított előíró normák között jelentős különbség van, azaz a csoporttagok saját véleménye eltér egyes viselkedések esetében a csoport, vagy a járványhelyzet esetében a társadalom többségének tulajdonított attitűdtől. Ha ez a jelenség fennáll, akkor az egyének olyan normákhoz kezdenek igazodni, amelyek a valóságban sokkal kevésbé elfogadottak egyéni szinten, mint ahogy ők azt egymásról feltételezik. Illetve ennek ellenkezőjeként, háttérbe szoríthatnak bizonyos viselkedéseket, amelyeket önmaguk esetleg helyesnek tartanak, de attól félnek, a többiek nem fogadják el olyan mértékben, mint ők (Katz és mtsai, 1931).

A többszörös tudatlanság jelensége kimutatható iskolai környezetben, mert a diákok hajlamosak egyetértőbb véleményt tulajdonítani az osztály tagjainak a rendbontó viselkedések esetén, mint amennyire a személyes normák szintjén valójában támogatja azokat a csoport (Jagodics és Szabó, 2019; Szabó és Labancz, 2015). Ehhez hasonló jelenség figyelhető meg az iskolai bullying kapcsán is: a diákok személyesen elítélik a zaklatást, de osztálytársaiknak egyetértőbb attitűdöt tulajdonítanak (Kóródi és mtsai, 2020). A többszörös tudatlanság jelensége kimutatható online környezetben is, például a közösségi oldalakon elfogadott viselkedésekkel kapcsolatban (Hegyí és Jagodics, 2020).

A normák betartására hatást gyakorló további tényezők között fontos a *fenyegetés*

észlelt mértéke (Harper és mtsai, 2020), amelynek megítélése összefügg a járványügyi információkat közvetítő felületekbe vetett bizalommal. A csoport számára fenyegető környezetben nő a kohézió (McLauchlin és Pearlman, 2012), és a tagok hajlamosabbak a normák betartására (Fritsche és mtsai, 2010). Utóbbihoz hozzájárul a feketebárány-effektus, vagyis a normaszegők elítélése és kirekesztése gyakoribb, amennyiben a csoport fenyegetett helyzetben érzi magát (Abrams és mtsai, 1990). A fenyegetés hatására gyakoribbá válnak a szolidáris viselkedések a csoporton belül, amely azt eredményezi, hogy nemcsak a saját, hanem mások biztonsága érdekében is hajlandóak kellemetlenségeket vállalni a csoporttagok. Egy Lengyelországban végzett felmérés szerint a koronavírus-járvány során a saját csoport értékeségébe vetett hit pozitívan kapcsolódik a szolidaritáshoz (Federico és mtsai, 2020). Ugyanakkor a kollektív nárcizmus, vagyis a saját csoport felsőbbrendűségébe és el nem ismertségébe vetett hit ezzel ellentétesen jósolta be a csoporton belüli együttérző viselkedést. Emellett a kulturális orientáció is fontos tényező lehet a szabálykövetés meghatározásában. Egy vizsgálat eredményei szerint a kollektivistá attitűd különböző formái pozitívan kapcsolódnak a járványügyi intézkedések betartásához fűződő motivációhoz, míg az individualizmus ezzel ellentétesen függ össze a szabálykövetéssel (Biddlestone és mtsai, 2020).

A járványügyi intézkedések betartása nagyban függ a fenyegetés észlelt mértékétől. Amennyiben valaki nem fogadja el, hogy a járvány egyéni és társadalmi kockázattal jár, a szabályok betartására is kevésbé lesz motivált. A koronavírus-járvány alatt számos összeesküvés-elméletet azonosítottak

(Pummerer és mtsai, 2021), amelyek más elterjedt nézetrendszerekkel, például az 5G-technológia elítélésével is összefüggésbe hozhatók (Jolley és Paterson, 2020). A hasonló konspirációs teóriák kialakulása részben az intézményrendszerekkel szembeni bizalmatlanságra vezethető vissza (Jolley és Douglas, 2014). Ez utóbbi kifejezetten a koronavírus-járvánnyal kapcsolatban is igaznak tekinthető a tapasztalatok szerint (Clark és mtsai, 2020). Ezt támasztja alá továbbá, hogy a tudományba vetett bizalom, illetve a szabályok betartására vonatkozó előíró normák észlelése kapcsolódik a koronavírus-járvány miatt hozott intézkedések betartásának gyakoriságához (Bicchieri és mtsai, 2021).

A normák elfogadásán túl bejósolja a járványügyi intézkedések betartásának minőségét az is, hogy a szabályok mennyire szigorúak, illetve milyen jellegű büntetést szabnak ki az azokkal kapcsolatos kihágásokért. Egy brazil vizsgálat szerint a koronavírus-járvány miatt bevezetett intézkedések betartását nem a járványhelyzet észlelt súlyossága, hanem a kötelezővé tett szabályok megfelelő időben történő kihirdetése szabályozza (de Moraes, 2020). Egy ausztrál vizsgálat szintén az egyén saját érdekét, vagyis a büntetés elkerülését tárta fel legfontosabb okként a szabályok betartása mögött (Murphy és mtsai, 2020).

A normakövetés és a demográfiai változók összefüggései

Számos kutatás helyezte a fókuszba a populáció demográfiai adatainak és a normakövetés erősségének a vizsgálatát. Egy magyarországi kutatás különböző adózási szabályok, illetve szóbeli és írásbeli megállapodások betartására való hajlandóságot vizsgálta.

Az elemzést hat szempont szerint végezte el (nem, életkor, településtípus, iskolai végzettség, gazdasági aktivitás és jövedelem). A két nem között viszonylag kicsi különbségek figyelhetők meg a normakövetést illetően, bár maguk a különbségek statisztikai értelemben szignifikánsak voltak. A nők minden szinten valamivel normakövetőbbnek bizonyultak, mint a férfiak. Életkor szerint a vizsgálat négy csoportot különböztetett meg: 18–25, 26–40, 41–55 évesek és 56 év felettiek. A normakövetés területén egyértelműen kimutatható volt, hogy az életkor emelkedésével együtt növekszik a normakövetésre való hajlam. Statisztikai értelemben minden egyes életkori kategória között szignifikáns különbségek mutathatók ki. Ugyanebben a kutatásban a település típusa szerint három csoportba sorolták a vizsgálati személyeket: községben, városokban, Budapesten élők. Normakövetés területén a Budapesten élők markánsan különböznek a vidéken élőkötől. A budapesti lakosok ugyanis kevésbé voltak normakövetők, mint a községben vagy városokban élők. Iskolai végzettség szerint négy kategóriában vizsgálták a normakövetést: a legfeljebb 8 általánost végzettek, szakmunkás végzettségűek, érettségizettek, valamint felsőfokú végzettségűek. Normakövetés területén csak az általános értékek tekintetében (konformitás és tradíció) voltak különbségek az egyes csoportok között, a vélemények és a cselekvési szándék szintjén nem találtak eltérést. Az általános értékek esetében elmondható, hogy az alacsony végzettségűek a leginkább normakövetők (Keller, 2010).

A járványhelyzet kapcsán elrendelt korlátozó intézkedések kapcsán amerikai kutatók is vizsgálták a normakövetés összefüggéseit, amelynek konklúziója, hogy a szabálykövetés, illetve az életkor és az iskolázott-

ság között nincs kimutatható összefüggés, viszont adataik szerint a nőkre jellemzőbb a védekezéssel kapcsolatos intézkedések betartása, mint a férfiakra (van Rooij és mtsai, 2020). Egy cseh kutatás szerint a nők és az idősebb személyek észlelték a legnagyobbban a járványhelyzet fenyegetését, tehát az ő esetükben várható az intézkedések betartására irányuló magasabb motiváció (Dalecká és mtsai, 2021). Egy Olaszországban végzett vizsgálat szintén a nők és a magasabb iskolai végzettségű személyek körében tárt fel erősebb hajlandóságot a szabályok betartására (Carlucci és mtsai, 2020). A nők magasabb hajlandóságát a koronavírus-járvánnyal kapcsolatos szabályok betartására megerősítette egy 348 publikáció áttekintése alapján készült tanulmány is (Perra, 2021). Ezeket az eredményeket alátámasztják egy korábbi, H1N1 influenza-járvánnyal kapcsolatban készült felmérés adatai is (Bish és Michie, 2010). Az életkorra vonatkozó eredmények ebben a specifikusan járványhelyzettel kapcsolatos kutatásban tehát ellentmondanak a korábbi eredményeknek, miszerint az idősebbekre jellemzőbb a normakövetés (Keller, 2010).

VIZSGÁLAT

A vizsgálat célkitűzései, hipotézisei

A fentiek alapján kutatásunk célja, hogy a normavizsgálat módszerével (Szabó és Labancz, 2015) megvizsgáljuk a járványügyi védekezéssel kapcsolatban megjelenő új magatartási formák észlelését és elfogadottságát, amelyek jelentősen különbözhetnek a járvány szakaszaiban, vagyis a mérési időpontok között. Vizsgáljuk továbbá a többszörös tudatlanság megjelenését a korlátozó

rendelkezések által érintett viselkedések kapcsán. Bár korábbi normavizsgálatok történtek már az iskolai osztályokban történő viselkedések elemzésére (Jagodics és Szabó, 2019), a járványhelyzet kapcsán elrendelt korlátozó intézkedések vonatkozásában a normakövetés is fókuszba került (Carlucci és mtsai, 2020; Gouin és mtsai, 2021), azonban a többszörös tudatlanság jelenségének mérésére még nem került sor, kutatásunk ebből a szempontból feltáró jellegű. Mivel a pandémia és a normakövetés kapcsolatát vizsgáló kutatásokban jellemzően az egyszerű keresztmetszeti vizsgálati elrendezés dominál (Carlucci és mtsai, 2020; Asnakew és mtsai, 2020), fontosnak tartjuk kiemelni a vizsgált folyamatok időbeli változását is, hiszen a járvány egyes időszakaiiban más-más magatartási formák lehettek jellemzőek.

Hipotéziseink között feltételeztük, hogy a normavizsgálat eredményei megerősítik a többszörös tudatlanság jelenségének létezését a járványügyi intézkedések által érintett viselkedések kapcsán (Jagodics és Szabó, 2019; Katz és mtsai, 1931), vagyis jelentős eltéréseket találunk a személyes és az előíró normák között, a válaszadók vélhetően alulértékelik a korlátozó intézkedések elfogadottságát (H1). Tekintettel arra, hogy korábbi vizsgálatok (Keller, 2010, van Rooij és mtsai, 2020; Dalecká és mtsai, 2021; Asnakew és mtsai, 2020; Gouin és mtsai, 2021; Carlucci és mtsai, 2020) összefüggést mutattak ki a normakövetés és egyes demográfiai mutatók között, feltételezzük, hogy az életkor emelkedése és a személyes normák között korreláció mutatkozik, ellentétben az iskolai végzettséggel (H2).

Módszerek

Résztevők (összesített)

A kísérleti személyek kiválasztásánál – egy nagyobb és átfogóbb kutatás keretében – célzott, kényelmi és hólabda típusú mintavételt alkalmaztunk. A kérdőívet közösségi-média-felületen a saját ismerőseink számára tettük közzé, illetve egy alkalommal az SZTE Pszichológiai Intézetének oldalán is megjelent a felhívás. A kérdőív kitöltésének feltétele volt a betöltött 18. életév és a beleegyező nyilatkozat elfogadása, amely egyben arról is tájékoztatta a résztvevőket, hogy kutatásunk célja a veszélyhelyzet kapcsán elrendelt korlátozások közösségre gyakorolt hatásának vizsgálata.

Habár a járvány szakaszaival járó pszichológiai folyamatait érdemes lett volna longitudinális elrendezésben vizsgálni, a kutatás tervezésekor még nem lehetett számítani a járvány további hullámainak megjelenésére. Így a különböző adatfelvételek esetén az újbóli toborzás mellett döntöttünk, ami miatt a kitöltők demográfiai tényezői eltérnek egymástól. Ezeket az adatokat az 1. és a 2. táblázat tartalmazza. Az iskolai végzettség szignifikánsan eltért a három adatfelvétel során ($\chi^2(8) = 90,48, p < 0,001$). Míg az első hullám idején a kitöltőknek 30,77%-a rendelkezett legalább főiskolai/egyetemi végzettséggel, addig a második hullámban ugyanez az arány 59,09% volt, a kettő közötti nyári (kontroll) időszakban pedig kiugróan magas, 83,05%. Az életkori megoszlás ($F(2, 381) = 1,59, MSE = 178,04, p = 0,206$) és a nemi megoszlás azonban nem ($\chi^2(2) = 0,20, p = 0,903$) tért el egymástól.

A kutatást az Egyesített Pszichológiai Kutatásetikai Bizottság (EPKEB) engedélyezte (engedély száma: 2020-130).

1. táblázat. Az egyes minták, illetve a teljes adatfelvétel adatai a nemi és életkori összetételt illetően

Adatfelvétel	N	Átlagéletkor	Szórás		N	Átlagéletkor	Szórás
1. hullám (2020. márc. – máj.)	156	35,9	14,77	nő	124	36,6	14,3
				férfi	32	33,4	15,2
Nyári (kontroll) időszak (2020. júl. – aug.)	118	37,7	10,50	nő	92	37,1	10,9
				férfi	26	39,9	9,78
2. hullám (2020. okt. – nov.)	110	34,6	14,30	nő	85	34,0	13,5
				férfi	25	36,4	16,9
Összesen	384	36,1	13,40	nő	301	36,0	13,1
				férfi	83	36,4	14,4

2. táblázat. Az egyes minták, illetve a teljes adatfelvétel adatai az iskolai végzettség megoszlását illetően

Adatfelvétel	Iskolai végzettség					Összesen
	Nincs	Ált. isk.	Szakközépisk., gimn., szakmunkásképző, technikum, OKJ	BA/BSc, MA/MSc	Posztgrad. képzés	
1. hullám (2020. márc. – máj.)	0 (0%)	16 (10,26%)	92 (58,97%)	45 (28,85%)	3 (1,92%)	156 (100%)
Nyári (kontroll) időszak (2020. júl. – aug.)	0 (0%)	1 (0,85%)	19 (16,1%)	87 (73,73%)	11 (9,32%)	118 (100%)
2. hullám (2020. okt. – nov.)	1 (0,26%)	0 (0%)	44 (40%)	62 (56,36%)	3 (2,73%)	110 (100%)
Összesen	1 (0,26%)	17 (4,43%)	155 (40,36%)	194 (50,52%)	17 (4,43%)	384 (100%)

Vizsgálati eszközök

A kutatás során az adatgyűjtést online módon, a Lime Survey (LimeSurvey GmbH, Hamburg, Germany) kérdőív segítségével végeztük. Az általunk összeállított kérdés-sor része volt egy nagyobb kutatási projekt négy alegységből álló kérdőívének, amelyet a SZTE BTK Pszichológiai Intézet oktatói és

hallgatói készítettek. Az űrlap első részében az általános tájékoztatás után, bevezető kérdések szerepeltek. Célunk ezzel egyrészt az volt, hogy a kitöltő mentálisan ráhangolódjon a veszélyhelyzettel összefüggő témákra, és megismerjük a jelenséghez kapcsolódó egyéni attitűdjeit, másrészt a kiértékeléshez szükséges kategóriákhoz gyűjtöttünk de-

mográfiai adatokat, háttérinformációkat. Felmértük a kitöltők iskolázottságát (1 – iskolai végzettség nélkül, 2 – általános iskolai végzettség, 3 – középfokú végzettség, ideértve a technikumot, szakmunkásképzőt és az OKJ-s képzettséget is, 4 – felsőfokú végzettség, 5 – posztgraduális végzettség), ami részletesebben a 2. táblázatban látható. Önbevallással felmértük a kitöltők megfertőződésnek való kitétségét (5-fokú Likert-skálán, ahol 1: alacsony kockázat, 5: magas kockázat), amelyben főleg a kitöltő munkahelyének típusa volt mérvadó.

A továbbiakban a normavizsgálathoz kapcsolódó kérdések következtek. A normavizsgálat módszere egy csoport leíró, személyes és előíró normáinak elemzését jelenti (Smith, 1982; Szabó és Labancz, 2015), amely szerint a csoport életében releváns magatartásformákat értékeli különböző szempontok alapján a tagok.

A járványhelyezettel kapcsolatos viselkedések közül pozitív, tehát az aktuálisan érvényes szabályokkal egybevágó és negatív, vagyis az intézkedéseket figyelmen kívül hagyó magatartásokat is használtunk.

Pozitív viselkedések:

„Valaki a napi érintkezés során szájmascskot használ.”

„Valaki odafigyel a meghatározott fizikai távolságtartás (1,5 méter) betartására.”

„Valaki tudatosan kerüli a fizikai kontaktust.”

Negatív viselkedések:

„Valaki alapos indok nélkül elhagyja az otthonát.”

„Valaki nem az életkora szerint meghatározott idősávban vásárol az élelmiszerboltokban.”

„Valaki készleteket halmoz fel élelmiszerből és napi fogyasztási cikkekből.”

Ezen viselkedések közül az idősávra vonatkozót csak az első mérés során vizsgáltuk, mert a második és harmadik vizsgálat indításának időpontjában nem voltak az idősvek számára meghatározott korlátozások. A viselkedéseket három szempont szerint értékelték a kitöltők, minden esetben négyfokú skálán.

I. Az első kérdéscsoport a leíró normákra – a viselkedés észlelt gyakoriságára – vonatkozott: „Kérem, jelölje meg, milyen gyakran tapasztalja környezetében az alábbi viselkedéseket!” (1 = Soha, 2 = Időnként, 3 = Gyakran, 4 = Mindig).

II. A második kérdéscsoport a személyes normákat – a viselkedéshez kapcsolódó személyes attitűdöt – tárta fel: „Kérjük, hogy jelölje meg, hogy Ön mennyire ért egyet az alábbi viselkedésekkel!” (1 = Egyáltalán nem helyeslem, 2 = Inkább nem helyeslem, 3 = Inkább helyeslem; 4 = Teljesen egyetértek vele).

III. A harmadik kérdéscsoport az előíró normákat – a közösségnek tulajdonított vélelményt – vizsgálta: „Ön szerint a társadalom többsége hogyan ítéli meg az alábbi viselkedéseket?” (1 = Egyáltalán nem helyeslik, 2 = Inkább nem helyeslik, 3 = Inkább helyeslik, 4 = Teljesen egyetértenek vele).

A vizsgálat leírása

A kérdőív kitöltése online, anonim módon történt, életkori alsó korlátként a 18. életévet állítottuk be. Az adatfelvételek kronológiai sorrendje a következő volt: az I. adatfelvétel 2020 márciusa és májusa között zajlott, a II. adatfelvételt 2020 augusztusa és szeptembere között végeztük el. A III. adatfelvételre 2020 októberében és novemberében került sor.

Az első adatfelvétel során a kérdőív demográfiai adatokkal kezdődött, majd a normavizsgálat kérdései következtek és

több más, a jelen tanulmányban nem elemzett kérdőívekkel zárult.¹ A második adatfelvétélben csak a normavizsgálattal és a demográfiai adatokkal kapcsolatos kérdések szerepeltek. A harmadik adatfelvétélkor szintén demográfiai adatokat adtak meg a kitöltők és több más kérdőív mellett² ismét válaszoltak a normavizsgálattal kapcsolatos kérdésekre. A kérdőív kitöltése az első adatfelvétele során 15-20, a második és harmadik felmérés esetében 6-8 percet vett igénybe. A jelen tanulmányban használt normavizsgálattal kapcsolatos kérdéssort az *1. melléklet* tartalmazza.

Eredmények

A statisztikai elemzésekhez az IBM SPSS 26 és a Jamovi 1.2.2. (The Jamovi Project, 2019) programcsomagot használtunk. A vizsgált változók eloszlási jellemzőit Shapiro–Wilk-próbával ellenőriztük a statisztikai elemzést megelőzően. Mivel a normavizsgálatban szereplő tételek esetében nem teljesült a normál eloszlás kritériuma ($p < 0,05$), ezért a nemparametrikus statisztikai próbákat alkalmaztunk a hipotézisek teszteléséhez.

Hány komponensben összegezhető a kérdésekre válaszok?

A vizsgált viselkedések közül a vásárlási időszávról vonatkozót csak az első mérés során vizsgáltuk, mert a második és harmadik vizsgálat indításának időpontjában nem voltak az időségek számára meghatározott időszávok. A mérések összehasonlíthatóságának érdekében az erre a kérdésre adott válaszokat nem elemeztük. A fennmaradó öt viselkedés esetében a teljes mintán (első, második és harmadik mérés együtt) főkomponens-elemzést végeztünk annak érdekében, hogy lássuk, hány komponensként összegezhető leghatékonyabban a kapott információk. A főkomponens-elemzést sajátérték (eigenvalue > 1) alapján végeztük varimax-rotációval mind a leíró, mind az előíró és a személyes normákra vonatkozó megfogalmazás esetén. A Bartlett-féle szfericitáteszt mindhárom normatípus esetén szignifikáns volt ($p < 0,001$). A Kasier–Meyer–Olkin-féle megfelelőségi mutató mindhárom esetben elfogadható tartományba esett (leíró normák esetében $MSA = 0,684$; személyes normák esetében $MSA = 0,770$; előíró normák esetében $MSA = 0,761$), ugyanakkor itemenként ellenőrizve a leíró normák esetén a készletfelhalmozásra vonatkozó item megfelelősége nem bizonyult kielégítőnek a leíró normák esetén ($MSA = 0,496$).

¹ A résztvevők továbbá a lezárási igénnyel (Csanádi és mtsai, 2009), kontrollhellyel (Oláh, 1982), egészség-szorongással (Köteles és mtsai, 2011), egészség-kontrollhellyel (Konkoly Thege és mtsai, 2014), munka-család egyensúllyal (Makra és mtsai, 2012), észlelt társas támogatással (Papp-Zipernovszky és mtsai, 2017), valamint rezilienciával (Kiss és mtsai, 2015) kapcsolatos kérdőíveket töltöttek ki.

² A harmadik adatfelvétélkor a fent felsoroltakon kívül az alábbi tényezőket mértük fel: kontrollhely (Oláh, 1982), lezárási iránti igény (Csanádi és mtsai, 2009), személyiség (ötfaktoros személyiségmodell bipoláris skálákkal) (Shafer, 1999), mindennapi kognitív hibázások (CFQ: Cognitive Failure Questionnaire) (Broadbent és mtsai, 1982), reziliencia (Kiss és mtsai, 2015) és egészség-szorongás (Köteles és mtsai, 2011).

A főkomponens-elemzés eredményei szerint mindhárom normatípusnál két komponensben voltak legjobban összegezhetőek az adatok, ahol a pozitív viselkedésre vonatkozó itemek (szájmaszk használata, távolságtartás, kontaktusok kerülése) mindhárom normatípusnál az első komponenshez tartoztak; a készletfelhalmozásra vonatkozó item mindhárom normatípusnál a második komponenshez tartozott; az otthon alapos indok nélküli elhagyására vonatkozó item pedig vagy mindkét komponenshez (leíró és előíró normák esetén), vagy csak az elsőhöz (a személyes normák esetén) tartozott. A készletfelhalmozásra vonatkozó kérdés egyértelmű elkülönülése miatt a főkomponens-elemzést lefuttattuk ezen item nélkül is. Ebben az esetben a főkomponens-elemzések konzekvensen egyetlen komponenset azonosítottak, amelyhez a pozitív viselkedéses itemek és az otthon

indokolatlan elhagyásával kapcsolatos item tartozott (utóbbi negatív előjellel). Ez a komponens a leíró normák esetén a variánciáknak 54,07%-át magyarázta (Cronbach- $\alpha = 0,700$), személyes normák esetén a variancia 65,44%-át (Cronbach- $\alpha = 0,797$), míg előíró normák esetén a variancia 67,58%-át (Cronbach- $\alpha = 0,832$). Ennek megfelelően az észlelt leíró, az előíró és a személyes normákra vonatkozó értékeket ezen kérdésekre adott válaszok átlagaként határoztuk meg, ahol az otthon indokolatlan elhagyásával kapcsolatos válaszokat fordított tételként kezeltük. Így a lehetséges minimumérték 1 volt, és ez a fegyelmettség teljes hiányát jelentette, míg az elméleti maximum 4 volt, ami a teljes mértékű fegyelmettséget jelentette. A változók egyik esetben sem követték a normál eloszlást. A mutatók leíró statisztikai jellemzőit a 3. táblázat tartalmazza.

3. táblázat. A leíró, személyes és előíró normák leíró statisztikai jellemzői a három adatfelvétel során

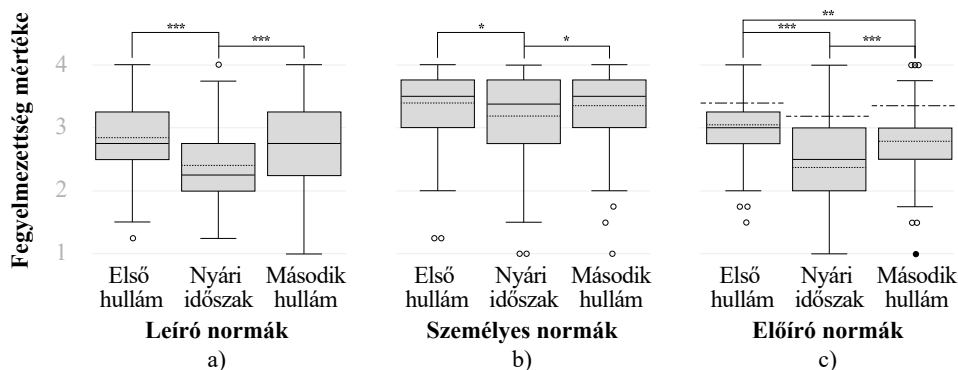
	Min.	Max.	<i>M</i>	<i>SD</i>	<i>Mdn.</i>	Ferdeség	Csúcsosság	Shapiro–Wilk-próba
Első hullám								
Leíró norma	1,25	4,00	2,84	0,56	2,75	0,03	-0,24	0,004
Személyes norma	1,25	4,00	3,39	0,58	3,50	-1,09	1,10	< 0,001
Előíró norma (<i>N</i> = 156)	1,5	4,00	3,05	0,55	3,00	-0,15	-0,12	< 0,001
Nyári időszak								
Leíró norma	1,25	4,00	2,41	0,55	2,25	0,44	-0,05	0,003
Személyes norma	1,00	4,00	3,18	0,68	3,75	-1,03	0,64	< 0,001
Előíró norma (<i>N</i> = 118)	1,00	4,00	2,37	0,71	2,50	-0,04	-0,48	0,025
Második hullám								
Leíró norma	1,00	4,00	2,75	0,57	2,75	-0,19	0,01	0,040
Személyes norma	1,00	4,00	3,35	0,64	3,50	-1,34	1,44	< 0,001
Előíró norma (<i>N</i> = 110)	1,00	4,00	2,79	0,57	3,00	-0,32	0,20	0,006

*A normák változása
a három mérés során*

Annak vizsgálatára, hogy miként változtak a leíró, személyes és előíró normák a három mérési időpont során, Kruskal–Wallis-tesztet alkalmazunk mindhárom normatípus esetén, ahol a független változó a mérés időpontja volt (első hullám, nyári kontroll-mérés vagy második hullám).

A leíró normák esetében a próba szignifikáns változást jelzett, $H(2) = 40,63, p < 0,001$,

$\varepsilon^2 = 0,11$. A Dwass–Steel–Critchlow–Fligner páros összehasonlítások alapján ez annak volt köszönhető, hogy míg az első hullámot követő nyári (kontroll) időszakban csökkent az észlelt fegyelmettség ($W = -8,67, p < 0,001$), a kontrollidőszak után a második hullámban pedig ismét nőtt ($W = 6,62, p < 0,001$). A két hullámban azonban hasonlóan magas volt, nem találtunk szignifikáns eltérést ($W = -1,54, p = 0,52$). Az eredményeket az 1. a) ábra és a 2. táblázat szemlélteti.

1. ábra. Az egyes normatípusok változása a három mérés során. a) Leíró normák, b) Személyes normák, c) Előíró normák. *** $p < 0,001$, ** $p < 0,01$, * $p < 0,05$, + $p < 0,10$

Az ábrákon látható szürke téglalapok jelölik az interkvartilis tartományt (az adatok középső 50%-a). A szürke téglalapon belüli telt vonal jelöli a mediánt, a szaggatott vonal az átlagot. A téglalaptól felfelé és lefelé haladó vonalak jelölik az alsó és felső kvartiliseket (0–25% és 75–100%), azonban ez a szélsőséges értékeket nem tartalmazza. Szélsőséges értékeknek minősül minden, ami másfél interkvartilis tartománynál nagyobb mértékben eltér az interkvartilis tartomány által jelzett intervallumtól (az első kvartilistől lefelé, vagy a harmadik kvartilistől felfelé). A szélsőséges értékeket körök jelölik. Az igazán kiugró értékeket (amelyeknél az eltérés 3 interkvartilis tartomány nagyságú vagy annál több) kitöl-

tött körök jelölik. Ennél a panelnél a szaggatott-pöttyözött vonal jelöli a személyes normák tényleges átlagát. Ha egy adatpont ezen felül található, az azt jelzi, hogy az adott személy szigorúbbnak észleli az előíró normákat (azaz mások személyes normáit), mint amennyire a megkérdezettek alapján a személyes normák jellemzően szigorúak – és fordítva.

A személyes normákat illetően hasonló mintázatot találtunk. A Kruskal–Wallis-próba szignifikáns volt, $H(2) = 8,15, p = 0,017, \varepsilon^2 = 0,02$. A Dwass–Steel–Critchlow–Fligner páros összehasonlítások alapján ez annak volt köszönhető, hogy míg az első hullámot követő nyári (kontroll) időszakban csökkent a személyes norma a fegyelmettségre vonat-

kozóan ($W = -3,83, p = 0,019$), a kontrollidőszak után, a második hullámban pedig tendenciaszinten ismét nőtt ($W = 3,03, p < 0,08$). A két hullámban azonban hasonlóan magas volt, nem találtunk szignifikáns eltérést ($W = -0,71, p = 0,87$). Az eredményeket az 1. ábra b) része és a 2. táblázat szemlélteti.

Végül, az előíró normákat illetően a Kruskal–Wallis-próba ugyancsak szignifikáns változást jelzett, $H(2) = 63,55, p < 0,001, \epsilon^2 = 0,17$. A Dwass–Steel–Critchlow–Fligner páros összehasonlítások alapján látható volt, hogy az első hullámot követő nyári (kontroll) időszakban az észlelt társadalmi norma csökkent fegyelmezettséget jelzett az első hullámhoz képest ($W = -10,92, p < 0,001$). Majd a második hullámban ismét a kontrollidőszagnál magasabb előírt fegyelmezettséget ($W = 6,48, p < 0,001$) találtunk. Ám a második hullámban észlelt előírt társadalmi norma mégis kisebb fegyelmezettséget jelentett, mint az első hullámban észlelt norma ($W = -4,97, p = 0,001$). Az eredményeket az 1. ábra c) része és a 2. táblázat szemlélteti.

Megjelent-e a többszörös tudatlanság?

A többszörös tudatlanság mértékének szám-szerűsítésére a személyes normákra vonatkozó átlagolt értékből minden mérési időpontban kiszámoltuk az adott populációra jellemző átlagot (azaz az egyéni személyes

normák csoportátlagát vettük). Az első hullámban ez az érték $M = 3,393$ ($SD = 0,581, SE = 0,046$) volt, a nyári időszakban $M = 3,184$ ($SD = 0,680, SE = 0,063$), míg a második hullámban $M = 3,348$ ($SD = 0,636, SE = 0,061$). Ezt követően minden egyes vizsgálati személynél kivontuk ebből az (adott időszakra jellemző) csoportátlagértékből azt az értéket, amit az adott személy az adott mérés során társadalmi normaként észlelt. Például, ha az első hullámban valaki úgy észlelte, hogy a társadalmi (előíró) norma mértéke maximális, azaz 4, akkor az ő esetében a keletkező különbségi mutató értéke $3,393 - 4 = -0,607$ lett. A különbségi mutató negatív előjele jelzi, ha a személy nagyobb fokú fegyelmezettséget lát előíró normaként, mint amekkora fokú fegyelmezettségről ugyanennek a társadalomnak a tagjai személyes normaként beszámoltak. És fordítva, a pozitív előjelű mutató arra utal, hogy az előírt normákat megengedőbbnek észleli valaki, mint amennyire a társadalom megkérdezett tagjai megengedőek valójában a saját személyes normáik szerint. Az így keletkező mutató elméleti minimuma -3 , elméleti maximuma pedig $+3$. Mindhárom mérési időpontban az így számított különbségi mutató átlaga a pozitív tartományba esett. A többszörös tudatlanságra vonatkozó mutató leíró statisztikáit a 4. táblázat tartalmazza.

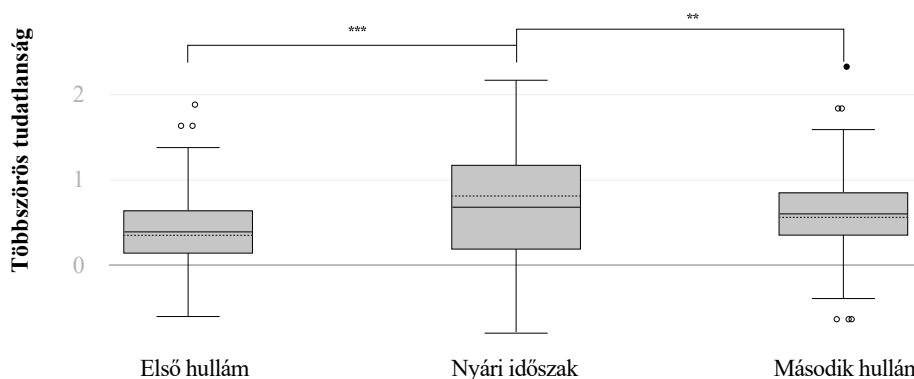
4. táblázat. A többszörös tudatlanságra vonatkozó mutató leíró statisztikai jellemzői

	Min.	Max.	<i>M</i>	<i>SD</i>	<i>Mdn</i>	Ferdeség	Csúcsosság	Shapiro–Wilk-próba
Első hullám (<i>N</i> = 156)	-0,61	1,89	0,35	0,55	0,39	0,15	-0,12	< 0,001
Nyári (kontroll) időszak (<i>N</i> = 118)	-0,82	2,18	0,81	0,71	0,68	0,04	-0,48	0,025
Második hullám (<i>N</i> = 110)	-0,65	2,35	0,56	0,57	0,35	0,32	0,20	0,006

Annak vizsgálatára, hogy a többszörös tudatlanság megjelent-e az egyes mérések során, mindhárom mérés esetén egymintás Wilcoxon-próbával hasonlítottuk a megfigyelt értékeket a nullához (amely a többszörös tudatlanság teljes hiányát jelenti). Tekintettel arra, hogy minden mérésnél elvégeztük ezt a próbát, Bonferroni-korrekciónak megfelelően a p -értéket akkor tekintettük szignifikánsnak, ha az kisebb volt, mint $0,05/3 = 0,017$. Az első hullám során a többszörös tudatlanság pozitív mutatóként jelent meg ($M = 0,346$, $Mdn = 0,393$, $SD = 0,548$, $SE = 0,044$), ami arra utal, hogy a személyes normák magasabb fegyverzettséget jelentettek, mint az észlelt társadalmi norma. Ez az eltérés statisztikailag szignifikáns volt, $T = 10176,00$, $p < 0,001$, $r_{rb} = 0,662$. A mutató a nyári időszakban is pozitív maradt ($M = 0,811$, $Mdn = 0,684$, $SD = 0,709$, $SE = 0,065$), a nullától való eltérés pedig statisztikailag szignifikáns volt, $T = 6674,00$, $p < 0,001$, $r_{rb} = 0,901$. Végül, a második hullám alatt is jellemzően pozitív volt a többszörös tudatlansági mutató ($M = 0,559$, $Mdn = 0,348$,

$SD = 0,571$, $SE = 0,054$), a nullától való eltérés pedig ebben az esetben is jelentős volt, $T = 5557,00$, $p < 0,001$, $r_{rb} = 0,820$.

A többszörös tudatlansági mutató időbeli változását Kruskal–Wallis-próbával vizsgáltuk. Ennek eredménye szerint a változás a három mérés során jelentős volt, $H(2) = 35,368$, $p < 0,001$, $\varepsilon^2 = 0,09$. A Dwass–Steel–Critchlow–Fligner páros összehasonlítások alapján láthatóvá vált, hogy az első hullám és a nyári időszak közötti eltérés szignifikáns volt, a többszörös tudatlanság mértékében növekedés volt megfigyelhető ($W = 8,912$, $p < 0,001$), azaz a nyári (kontroll)időszakban a megkérdezettek még inkább úgy érezték, hogy a személyes normáik magasabb fegyverzettséget jelentenek, mint a társadalmi norma. A kontrollidőszakot követően a második hullámra szignifikánsan csökkent a többszörös tudatlanság mértéke ($W = -4,43$, $p = 0,005$), ám még ezzel a csökkenéssel együtt is elmondható, hogy az első és második hullám között nem volt jelentős eltérés ($W = 2,18$, $p = 0,27$). Az eredményeket a 2. ábra szemlélteti.

2. ábra. A többszörös tudatlansági mutató változása a három mérés során. A többszörös tudatlanság értékét úgy számoltuk ki, hogy az egyéni személyes normaértékek a mérési időpontokénti csoport-átlagából (vagyis a megkérdezettekre vonatkozó valós jellemző személyes normaértékekből) kivontuk a vizsgálati személyek észlelt előíró normaértékét (lásd 1. ábra, c) panel).

*** $p < 0,001$, ** $p < 0,01$

*Az észlelt normák összefüggése
a demográfiai jellemzőkkel
és a vírusnak való kitettséggel*

Annak érdekében, hogy a leíró, személyes és társadalmi (előíró) normák egymással való összefüggéseit megfigyeljük, Spearman-féle korrelációt számolunk mindhárom mérés

során külön, és azokat összesítve egyben is. Mindhárom mérési időszakban a személyes és a leíró norma között, valamint az előíró és a leíró norma között volt kimutatható pozitív irányú összefüggés. A rho-értékeket az 5. táblázat tartalmazza.

5. táblázat. A leíró, személyes és előíró normák egymással való összefüggései (Spearman-féle rho-értékek) *** $p < 0,001$, * $p < 0,05$

	Leíró norma	Személyes norma
Első hullám		
Leíró norma	–	
Személyes norma	0,509***	–
Előíró (társadalmi) norma	0,193*	0,080
Nyári (kontroll) időszak		
Leíró norma	–	
Személyes norma	0,373***	–
Előíró (társadalmi) norma	0,331***	0,115
Második hullám		
Leíró norma	–	
Személyes norma	0,447***	–
Előíró (társadalmi) norma	0,327***	0,008
Összesítve		
Leíró norma	–	
Személyes norma	0,473***	–
Előíró (társadalmi) norma	0,375***	0,128*

A demográfiai jellemzők közül az életkor, iskolázottság (1 – iskolai végzettség nélkül, 2 – általános iskolai végzettség, 3 – középfokú végzettség, ideértve a technikumot, szakmunkásképzőt és az OKJ-s képzettséget is, 4 – felsőfokú végzettség, 5 – posztgraduális végzettség) és a munkahelyi kitettség önbevallásos mértéke (5-fokú Likert-skálán, ahol 1: alacsony kockázat, 5: magas kockázat) esetén Spearman-féle korrelációval vizsgáltuk a leíró, személyes és előíró normákkal kapcsolatos összefüggéseket. Az első hullámban történt mérés

eredménye szerint pozitív irányú, gyenge összefüggést mutat az életkor a személyes normával és a vírusnak való kitettséggel. A nyári (kontroll)időszakban nem jelent meg összefüggés az említett demográfiai változókkal. A második hullám alatt történt normavizsgálat egyik tényezője sem függött össze az említett demográfiai változókkal. A második hullám során a személyes norma mutatott szignifikáns pozitív, közepes erősségű kapcsolatot az életkorral és az iskolázottsággal. A rho-értékeket a 6. táblázat tartalmazza.

6. táblázat. A leíró, személyes és előíró normák összefüggései az életkorral, iskolázottsággal és munkahelyi kitettséggel (Spearman-féle rho-értékek) *** $p < 0,001$, ** $p < 0,01$, * $p < 0,05$

	Életkor	Iskolázottság	Vírusnak való kitettség
Első hullám			
Leíró norma	0,109	0,086	-0,023
Személyes norma	0,230**	0,051	0,255**
Előíró (társadalmi) norma	-0,041	0,043	0,026
Nyári (kontroll) időszak			
Leíró norma	0,159	0,004	0,057
Személyes norma	0,146	0,059	0,190
Előíró (társadalmi) norma	0,021	-0,167	0,040
Második hullám			
Leíró norma	0,144	0,131	0,009
Személyes norma	0,338***	0,301**	0,026
Előíró (társadalmi) norma	-0,156	-0,040	-0,150
Összesítve			
Leíró norma	0,070	-0,061	-0,012
Személyes norma	0,226***	0,054	0,150**
Előíró (társadalmi) norma	-0,094	-0,216***	-0,044

MEGVITATÁS

Kutatásunk két kérdéskörre fókuszált. Egyrészt normavizsgálat segítségével vizsgáltuk a pandémiás korlátozó intézkedések vonatkozásban a többszörös tudatlanság jelenségét, másrészt a demográfia adatok összevetésével vizsgálatuk a normakövetést az életkor és az iskolázottság esetében. Hipotéziseinket az elvégzett statisztikai elemzések alátámasztották.

A kutatás eredményei alátámasztják a többszörös tudatlanság jelenségének létezését a társadalomban (Jagodics és Szabó, 2019; Katz és mtsai, 1931; Kóródi és mtsai, 2020), mind az első, mind második hullám adatainak elemzése alapján, vagyis jelentős eltéréseket találtunk a személyes és az előíró normák között (H1). A személyes normák

(amelyek az egyén attitűdjét mutatják az adott viselkedéssel kapcsolatban) és az előíró normák (amelyek a társadalomnak tulajdonított attitűdök ugyanazon viselkedés kapcsán) összehasonlítása azt mutatja, hogy a többszörös tudatlanság – vagyis a csoport által elfogadott normák téves észlelése – általános jelenségnek mutatkozott a karantén időszaka alatt. Ennek jelentősége az, hogy a korábbi normavizsgálatokhoz hasonlóan (Jagodics és Szabó, 2019) a jelen kutatás eredményei is jellegzetes mintázatot tártak fel: az egyének jellemzően a pozitív viselkedések elfogadottságát becsülik alul, míg a negatív magatartásformák támogatottságát a valónál magasabbnak tartják. Mivel a számukra fontos csoportokban az emberek hajlamosak a többiek által helyesnek vélt viselkedéshez igazodni (Ajzen és

Fishbein, 1973), ezért a többszörös tudatlanság ebben a helyzetben ahhoz vezethet, hogy az egyének viselkedése személyes meggyőződésükkel ellentétes módon eltolódik a járványhelyzet kapcsán elrendelt korlátozó intézkedéseket veszélyeztető magatartásformák felé.

Ugyanakkor a többszörös tudatlanság megjelenésével kapcsolatos eredmények értékelésekor fontos figyelembe venni, hogy a normavizsgálat módszere alapvetően kisebb csoportok normarendszerének feltárása alkalmas. Mivel kutatásunkban társadalmi szinten alkalmaztuk a módszert, lehetséges, hogy a személyes normák nem tükrözik pontosan a közösség általános attitűdjét a járványügyi intézkedésekhez. Azonban a leíró és az észlelt normák az általános tapasztalatokra vonatkoznak, nem csak a kitöltők körére. Emiatt fennáll a lehetősége annak, hogy a vizsgálat résztvevői helyesen észlelték azt, hogy saját attitűdjükhöz képest kevésbé szabálykövető a környezetük. Mivel a részt nem vevő személyek normakövetési hajlandósága nem ismert, így ez a magyarázat sem zárható ki.

Az eredmények érvényességét támasztja alá azonban, hogy a többszörös tudatlanság jelenségét sokféle környezetben leírták, például a tanulók szabálykövetésével, iskolai zaklatással, klímaváltozással, fiatalok alkoholfogyasztásával vagy a közösségimédia-használattal kapcsolatban (de Larios és Lang, 2014; Geiger és Swim, 2016; Hegyi és Jagodics, 2020; Kóródi és mtsai, 2020; Lambert és mtsai, 2003; Schroeder és Prentice, 1998; Szabó és Labancz, 2015). Emiatt feltételezzük, hogy a járványügyi intézkedések esetében is érvényesek a többszörös tudatlanság megjelenését alátámasztó adatok.

A vírus első hulláma után a megszorító intézkedések egy részét ugyan feloldották

(életkori vásárlási sávok, lakóhely elhagyásának tilalma), azonban a maszkhasználat, a távolságtartásra vonatkozó szabályok, valamint a fizikai kontaktus kerülése mindennapi életünk részei maradtak. A vírus második hullámának prognosztizálható közeledésével megjelentek olyan csoportok a közösségi média felületén, amelyek vírusszkepticizmusukkal, a maszkhasználat hatékonyságát kétségbe vonó kijelentéseikkel jelentős számú követőre gyakoroltak véleményformáló hatást (Cseresnyés, 2020).

Kutatásunk eredményei arra hívják fel a figyelmet – bár ezek feltáró jellegű megállapítások –, hogy amíg a viselkedések személyes megítélése (személyes norma), és azok észlelési gyakorisága (leíró norma) nem változott szignifikánsan az első és a második hullám adatait összevetve, addig a társadalomnak tulajdonított szigor jelentősen csökkent. Ez az ellentmondás predesztinálhatja a társadalmon belül kialakuló feszültségeket és a vélemények polarizációját, melynek végjátékában tüntetések szerveződtek a maszkhasználat és a tömegrendezvények korlátozása ellen (Szmo.hu, 2020a).

A csoportpolarizáció során, a szociális összehasonlítás elmélete szerint, a hangsúly leginkább a személyközi viszonyokon van, azaz az egyén célja az, hogy a többi csoporttag kedvező véleményt alakítson ki róla. Ennek érdekében saját álláspontját alárendeli az általa gondolt többségi véleménynek (Noelle-Neumann, 2002). Véleményünk szerint szociálpszichológiai szempontból a fenti mintázat húzódik meg a csoportpolarizáció és a vélemények szélsőséges irányba való elmozdulásának hátterében, amelyet a közösségi média felületein biztosított anonimitás is facilitál (Wallace, 2015). Sajnos a közösségi oldalak elérhetetlenné tétele (Google, 2020) nem oldja meg a többszörös

tudatlanság problémáját, valamint annak viselkedéstorzító következményeit.

A társas befolyással összefüggő kutatások szerint a leghatékonyabb eszköz a viselkedések megerősítésére, ha az emberek számára egyértelművé válik annak normatív jellege, vagyis tapasztalják, hogy a többség egyetért vele (Cialdini és mtsai, 1990). Ahhoz, hogy az egyének viselkedése változzon – ráadásul a kívánt irányba – a tervezett viselkedés elmélete (Madden és mtsai, 1992) adhat iránymutatást. Az elmélet interakciót feltételez a társas környezetben észlelt viselkedésre irányuló elvárások és a személyes attitűd között, ami azt implikálja, hogy a csoportos viselkedés megváltoztatásához nem elegendő az egyéni attitűdre hatni, szükség van a tagokra ható normarendszer módosítására is (Salmivalli és Voeten, 2004). Ez a normarendszer akkor változhat, ha a csoporttagok nem a hamis konszenzus megnyugtató érzésnek engedve formálják viselkedésüket, hanem a hiteles tájékoztatás és a csoporton belüli transzparens információáramlás alapján alakítják ki a vélt csoportnormára vonatkozó álláspontjukat.

Kutatásunk második hipotézise a demográfiai változók vizsgálatára vonatkozott. Egy korábbi vizsgálat (Keller, 2010) rámutatott arra, hogy a normakövetés különösen az általános társadalmi szabályok és értékek vonatkozásában mutatott összefüggést az életkorral, amely a konformitás és tradíció értékeivel azonos, míg más eredmények szerint az idős személyekre kevésbé jellemző a konformitás a fiatalokhoz képest (Pasupathi, 1999). A pandémiás helyzetben elvégzett adatfelvétel alapján mindkét hullámban azt tapasztaltuk, hogy a személyes normák esetén a normakövetés az életkorral szignifikánsan emelkedik. Ennek hátterében a konformitás állhat, hiszen már korábbi vizsgálatok is rá-

mutattak arra, hogy a társas befolyáshoz kapcsolódó nyilvános konformitás olyan esetben is megfigyelhető, amikor az adott csoport tagjai nem ismerik egymást korábbról (Asch, 1956). Emellett fontos kiemelni, hogy az idősebb korosztály a magasabb veszélyeztettség miatt szintén motiváltabb lehetett a járványügyi intézkedések betartására. Ez a megfigyelés összecseng több, COVID-19 témájú kutatással (Dalecká és mtsai, 2021; Gouin és mtsai, 2021; Wright és Fancourt, 2021), valamint korábbi, H1N1-járvánnyal kapcsolatos eredményekkel is (Bish és Michie, 2010), azonban ellentmond annak a kutatási eredménynek, amely nem talált összefüggést a járványügyi intézkedések betartása és az életkor között (van Rooij és mtsai, 2020).

Iskolai végzettség tekintetében egyedül a második hullám időszakában találtunk szignifikáns összefüggést a személyes normákkal, amely alapján a magasabb iskolázottságú személyek hajlamosabbak betartani a járványügyi előírásokat, illeszkedve Carlucci és munkatársai (2021), Bish és Michie (2010) és Wright és Fancourt (2021) eredményeihez. Sem az első hullám, sem a két hullám közötti nyugalmi időszak eredményei nem támasztották alá az adatok ilyen jellegű kapcsolatát, amelyet így fenntartással kell kezelnünk. Fontos azonban kiemelnünk, hogy a vizsgálatunk az iskolai végzettségek tekintetében nem reprezentatív, valamint azt is, hogy a nyári időszakban a válaszadók szignifikánsan magasabb iskolai végzettséggel rendelkeztek, mint a járvány első és második hulláma során.

Limitációk

Kutatásunk hiányossága, hogy a legidősebbek korosztálya – mint legvesélyeztetettebb szegmens – a mintában alulreprezentált, így

a kis elemszám nem engedi meg a messze-
menő következtetések levonását, holott
a vásárlási időszávokat és a lakóhely elhagyá-
sának tilalmát elsősorban az idősebb korosz-
tály védelmében vezették be. A reprezenta-
tívitás hiánya és a minta elemszáma miatt
a jelen vizsgálat eredményei természetesen
nem általánosíthatók a társadalom egészére.
Ennek ellenére a kutatás rámutatott arra,
hogy a normavizsgálat módszere az iskolai
osztályok vizsgálata mellett, tágabb közös-
ségek vonatkozásában is hasznos mérősz-
köz lehet, és hozzájárulhat a társadalom
szélesebb spektrumában zajló folyamatok
megértéséhez.

Következtetések

A COVID–19-járvány kapcsán elrendelt
válsághelyzet egyedülálló lehetőséget és fele-
lősséget teremtett a tudományos élet részt-
vevői számára. A rendkívüli intézkedések

kapcsán kialakult társadalmi, szociális,
egészségügyi, gazdasági és szociálpszicho-
lógiai változások kutatása, elemzése és
megértése szükséges ahhoz, hogy a későbbi,
hasonló krízishelyzetekkel szemben már
tudományosan megalapozott intézkedésekkel
vegyük fel a harcot. A járvány során modern
társadalmunk új kihívásokkal találkozott,
amelyek megértése, megoldása, az új normák
társadalomba integrálása a civilizáció fenn-
maradásnak záloga lehet. Ha nem most,
akkor a következő hullámnál, mutációnál
vagy vírusról. Abban az esetben, ha a társa-
dalom egymásnak ellentmondó informá-
ciókkal, inkoherens normarendszerrel szem-
besül, megkérdőjeleződhet a korlátozó
intézkedések szükségessége, a vírus veszé-
lyessége vagy a vakcinák hatásossága. Ennek
pedig egyik közvetlen következménye lehet
a normák eredőjeként megvalósuló, az egyén
és a közösség túlélése szempontjából inadek-
vát attitűd és viselkedés.

SUMMARY

CHANGES IN THE SOCIAL NORMS DURING DIFFERENT PERIODS OF COVID–19 PANDEMIC

Background and aims: The restrictive measures introduced in connection with the pandemic situation imposed new rules of conduct on members of the society. Acceptance of and compliance with the new norms appear as a combined effect of multiple factors. Similar research on the influencing effect of the norms of smaller groups has been done in school communities in the past. The development of the behaviour observed in school classrooms is often influenced not only by the personal beliefs of the students but also by their perception of the behaviours believed to be accepted by their peers.

Methods: Based on this analogy, we applied the norm examination method in three questionnaire surveys – during the first wave of the pandemic, during the subsequent rest period and at the beginning of the second wave – to examine the differences observed between the respondents' own norms and those attributed to others in the context of the new epidemiological measures. According to the findings, the phenomenon of pluralistic ignorance appears in society, i.e. individuals misconstrue the personal norms of others.

Results: According to the data, respondents consider the community's judgment on norm-defying behaviours more indulgent than their individual beliefs. Furthermore, we found that in the context of personal norms associated with the measures, during the first and second waves of the pandemic and the rest period – in our case the control period – between them, compliance with the norms correlated with age, while qualification was irrelevant in this respect.

Discussion: The results show that – when introducing new rules – in order to elicit behaviour change, it is also necessary to ensure that people have a clear understanding of the normative nature of the behaviours to be followed.

Keywords: norm compliance, descriptive norm, prescriptive norm, personal norm, pluralistic ignorance, age

IRODALOM

- ABRAMS, D., WETHERELL, M., COCHRANE, S., HOGG, M. A., TURNER, J. C. (1990): Knowing what to think by knowing who you are: Self-categorization and the nature of norm formation, conformity and group polarization. *British Journal of Social Psychology*, 29(2). 97–119. doi: 10.1111/j.2044-8309.1990.tb00892.x
- AJZEN, I., FISHBEIN, M. (1973): Attitudinal and normative variables as predictors of specific behavior. *Journal of Personality and Social Psychology*, 27(1). 41–57. doi: 10.1037/h0034440
- ASCH, S. E. (1956): Studies of independence and conformity: I. A minority of one against a unanimous majority. *Psychological Monographs: General and Applied*, 70(9). 1–70. doi: 10.1037/h0093718
- ASNAKEW, Z., ASRESE, K., ANDUALEM, M. (2020): Community Risk Perception and Compliance with Preventive Measures for COVID-19 Pandemic in Ethiopia. *Risk Management and Healthcare Policy*, 13. 2887–2897. doi: 10.2147/RMHP.S279907
- BICCHIERI, C., FATAS, E., ALDAMA, A., CASAS, A., DESHPANDE, I., LAURO, M., PARILLI, C., SPOHN, M., PEREIRA, P., WEN, R. (2021): In science we (should) trust: Expectations and compliance across nine countries during the COVID-19 pandemic. *PLoS ONE*, 16(6). e0252892. doi: 10.1371/journal.pone.0252892
- BIDDLESTONE, M., GREEN, R., DOUGLAS, K. M. (2020): Cultural orientation, power, belief in conspiracy theories, and intentions to reduce the spread of COVID–19. *British Journal of Social Psychology*, 59(3). 663–673. doi: 10.1111/bjso.12397
- BISH, A., MICHIE, S. (2010): Demographic and attitudinal determinants of protective behaviours during a pandemic: A review. *British Journal of Health Psychology*, 15(4). 797–824. doi: 10.1348/135910710X485826
- BJERRING, J. C., HANSEN, J. U., PEDERSEN, N. J. L. L. (2014): On the rationality of pluralistic ignorance. *Synthese*, 191(11). 2445–2470. doi: 10.1007/s11229-014-0434-1
- BROADBENT, D. E., COOPER, P. F., FITZGERALD, P., PARKES, K. R. (1982): The Cognitive Failures Questionnaire (CFQ) and its correlates. *British Journal of Clinical Psychology*, 21(1). 1–16. doi: 10.1111/j.2044-8260.1982.tb01421.x

- CARLUCCI, L., D'AMBROSIO, I., BALSAMO, M. (2020): Demographic and Attitudinal Factors of Adherence to Quarantine Guidelines During COVID-19: The Italian Model. *Frontiers in Psychology*, 11, 559288. doi: 10.3389/fpsyg.2020.559288
- CIALDINI, R. B., RENO, R. R., KALLGREN, C. A. (1990): A focus theory of normative conduct: Recycling the concept of norms to reduce littering in public places. *Journal of Personality and Social Psychology*, 58(6). 1015–1026. doi: 10.1037/0022-3514.58.6.1015
- CLARK, C., DAVILA, A., REGIS, M., KRAUS, S. (2020): Predictors of COVID-19 voluntary compliance behaviors: An international investigation. *Global Transitions*, 2, 76–82. doi: 10.1016/j.glt.2020.06.003
- CSANÁDI A., HARSÁNYI S. G., NÉMETH D. (2009): Társas megismerés és munkamemória. *Pszichológia*, 29(2). 145–163. doi: 10.1556/Pszicho.29.2009.2.4
- CSERESNYÉS, P. (2020): Facebook Removes Hungarian Coronavirus Skeptic Pages. *Hungary Today*. <https://hungarytoday.hu/facebook-removes-hungarian-coronavirus-skeptic-pages/> (Letöltés ideje: 2021. február 20.)
- DALECKÁ, A., ŠLACHTOVÁ, H., TOMÁŠKOVÁ, H., MAĐAR, R. (2021): Perception of health risk and compliance with preventive measures related to COVID-19 in the Czech population: Preliminary results of a rapid questionnaire survey. *International Journal of Occupational Medicine and Environmental Health*, 34(2). 165–176. doi: 10.13075/ijomeh.1896.01747
- DE LARIOS, M., LANG, J. T. (2014): Pluralistic Ignorance in Virtually Assembled Peers: The Case of *World of Warcraft*. *Games and Culture*, 9(2). 102–121. doi: 10.1177/1555412013512894
- FEDERICO, C. M., DE ZAVALA, A. G., BARAN, T. (2020): Collective Narcissism, In-Group Satisfaction, and Solidarity in the Face of COVID-19. *Social Psychological and Personality Science*, 194855062096365. doi: 10.1177/1948550620963655
- FISKE, S. T. (2018): *Social Beings: Core Motives in Social Psychology*. Wiley, New York, NY.
- FRI TSCH E, I., JONAS, E., KAYSER, D. N., KORANYI, N. (2010): Existential threat and compliance with pro-environmental norms. *Journal of Environmental Psychology*, 30(1). 67–79. doi: 10.1016/j.jenvp.2009.08.007
- GEIGER, N., SWIM, J. K. (2016): Climate of silence: Pluralistic ignorance as a barrier to climate change discussion. *Journal of Environmental Psychology*, 47, 79–90. doi: 10.1016/j.jenvp.2016.05.002
- GOOGLE (2020): A COVID-19 betegséggel kapcsolatos valótlán egészségügyi információkra vonatkozó irányelv – YouTube Sűgó. <https://support.google.com/youtube/answer/9891785> (Letöltés ideje: 2020. február 20.)
- GOUIN, J.-P., MACNEIL, S., SWITZER, A., CARRESE-CHACRA, E., DURIF, F., KNÄUPER, B. (2021): Socio-demographic, social, cognitive, and emotional correlates of adherence to physical distancing during the COVID-19 pandemic: A cross-sectional study. *Canadian Journal of Public Health*, 112(1). 17–28. doi: 10.17269/s41997-020-00457-5
- HARAKEH, Z., DE BOER, A. (2019): The effect of active and passive peer encouragement on adolescent risk-taking. *Journal of Adolescence*, 71. 10–17. doi: 10.1016/j.adolescence.2018.12.004

- HARPER, C. A., SATCHELL, L. P., FIDO, D., LATZMAN, R. D. (2020): Functional Fear Predicts Public Health Compliance in the COVID-19 Pandemic. *International Journal of Mental Health and Addiction*. doi: 10.1007/s11469-020-00281-5
- HEGYI Á., JAGODICS B. (2020): Az okostelefon- és YouTube-használat, valamint a serdülők attitűd- és normarendszerének összefüggései az önértékeléssel és a diákok kiegészével: *Iskolakultúra*, 30(12). 59–80.
- HUESMANN, L. R., GUERRA, N. G. (1997): Children's normative beliefs about aggression and aggressive behavior. *Journal of Personality and Social Psychology*, 72(2). 408–419. doi: 10.1037/0022-3514.72.2.408
- JAGODICS B., SZABÓ É. (2019): Tipikus viselkedésformák és megítélésük feltárása középiskolás osztályközösségekben a normavizsgálat módszerével. *Iskolakultúra*, 29(8). 3–16. doi: 10.14232/ISKKULT.2019.8.3
- JOLLEY, D., DOUGLAS, K. M. (2014): The Effects of Anti-Vaccine Conspiracy Theories on Vaccination Intentions. *PLoS ONE*, 9(2). e89177. doi: 10.1371/journal.pone.0089177
- JOLLEY, D., PATERSON, J. L. (2020): Pylons ablaze: Examining the role of 5G COVID–19 conspiracy beliefs and support for violence. *British Journal of Social Psychology*, 59(3). 628–640. doi: 10.1111/bjso.12394
- KATZ, D., ALLPORT, F. H., JENNESS, M. B. (1931): *Students' attitudes; a report of the Syracuse University reaction study*. Craftsman Press, Oxford, UK.
- KELLER T. (2010): Magyarországi értéktérkép: Normakövetés, egyéni teljesítmény, szolidaritás és öngondoskodás elfogadottsága a magyar társadalomban. *Szociológiai Szemle*, 20(2). 42–70.
- KISS E. C., VAJDA D., KÁPLÁR M., CSÓKÁSI K., HARGITAI R., NAGY L. (2015): A 25-itemes Connor–Davidson Reziliencia Skála (CD-RISC) magyar adaptációja. *Mentálhigiéné és Pszichoszomatika*, 16(1). 93–113. doi: 10.1556/Mental.16.2015.1.4
- KONKOLY THEGE, B., RAFAEL, B., ROHÁNSZKY, M. (2014): Psychometric Properties of the Multi-dimensional Health Locus of Control Scale Form C in a Non-Western Culture. *PLoS ONE*, 9(9). e107108. doi: 10.1371/journal.pone.0107108
- KÓRÓDI K., FÜRDÖK F., SZABÓ É. (2020): Iskolában előforduló proszociális és agresszív viselkedések normavizsgálata. *Iskolakultúra*, 30(3). 50–61. doi: 10.14232/ISKKULT.2020.3.50
- KÖTELES F., SIMOR P., BÁRDOS G. (2011): A Rövidített Egészségszorongás-kérdőív (SHAI) magyar verziójának kérdőíves validálása és pszichometriai értékelése. *Mentálhigiéné és Pszichoszomatika*, 12(3). 191–213. doi: 10.1556/Mental.12.2011.3.1
- LAMBERT, T. A., KAHN, A. S., APPLE, K. J. (2003): Pluralistic ignorance and hooking up. *The Journal of Sex Research*, 40(2). 129–133. doi: 10.1080/00224490309552174
- MADDEN, T. J., ELLEN, P. S., AJZEN, I. (1992): A Comparison of the Theory of Planned Behavior and the Theory of Reasoned Action. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 18(1). 3–9. doi: 10.1177/0146167292181001
- MAKRA E., FARKAS D., OROSZ G. (2012): A munka-család konfliktus kérdőív magyar validálása és a munka-család egyensúlyra ható tényezők. *Magyar Pszichológiai Szemle*, 67(3). 491–518. doi: 10.1556/mpszle.67.2012.3.5

- MCLAUCHLIN, T., PEARLMAN, W. (2012): Out-Group Conflict, In-Group Unity? Exploring the Effect of Repression on Intramovement Cooperation. *Journal of Conflict Resolution*, 56(1). 41–66. doi: 10.1177/0022002711429707
- DE MORAES, R. F. (2020): Determinants of physical distancing during the Covid-19 epidemic in Brazil: Effects from mandatory rules, numbers of cases and duration of rules. *Ciência & Saúde Coletiva*, 25(9). 3393–3400. doi: 10.1590/1413-81232020259.21892020
- MOSCOVICI, S. (1976): *Social influence and social change*. Academic Press, London.
- MURPHY, K., WILLIAMSON, H., SARGEANT, E., MCCARTHY, M. (2020): Why people comply with COVID-19 social distancing restrictions: Self-interest or duty? *Australian & New Zealand Journal of Criminology*, 53(4). 477–496. doi: 10.1177/0004865820954484
- NOELLE-NEUMANN, E. (2002): Schweigespirale/Öffentliche Meinung. In Greiffenhagen, M., Greiffenhagen, S., Neller, K. (Hrsg.): *Handwörterbuch zur politischen Kultur der Bundesrepublik Deutschland*. VS Verlag für Sozialwissenschaften, Wiesbaden. 547–549. doi: 10.1007/978-3-322-80358-0_98
- OLÁH A. (1982): Kérdőíves módszerek a külső-belső kontroll attitűd vizsgálatára. Pszichológiai tanácsadás a pályaválasztásban sorozat. Országos Pedagógiai Intézet, Budapest.
- Operatív Törzs: Vírustagadókkal szemben indult nyomozás* (2020. december 11.). Tájékoztató oldal a koronavírusról. <https://koronavirus.gov.hu/cikkek/operativ-torzsz-virustagadokkal-szemben-indult-nyomozas> (Letöltés ideje: 2021. február 20.)
- PAPP-ZIPERNOVSZKY, O., KÉKESI, M. Z., JÁMBORI, S. (2017): A Multidimenzionális Észlelt Társas Támogatás Kérdőív magyar nyelvű validálása. *Mentálhigiéné és Pszichoszomatika*, 18(3). 230–262. doi: 10.1556/0406.18.2017.011
- PASUPATHI, M. (1999): Age differences in response to conformity pressure for emotional and nonemotional material. *Psychology and Aging*, 14(1). 170–174. doi: 10.1037/0882-7974.14.1.170
- PERRA, N. (2021): Non-pharmaceutical interventions during the COVID-19 pandemic: A review. *Physics Reports*, 913. 1–52. doi: 10.1016/j.physrep.2021.02.001
- PUMMERER, L., BÖHM, R., LILLEHOLT, L., WINTER, K., ZETTLER, I., SASSENBERG, K. (2021): Conspiracy Theories and Their Societal Effects During the COVID-19 Pandemic. *Social Psychological and Personality Science*, 194855062110002. doi: 10.1177/19485506211000217
- SALMIVALLI, C., VOETEN, M. (2004): Connections between attitudes, group norms, and behaviour in bullying situations. *International Journal of Behavioral Development*, 28(3). 246–258. doi: 10.1080/01650250344000488
- SCHROEDER, C. M., PRENTICE, D. A. (1998): Exposing Pluralistic Ignorance to Reduce Alcohol Use Among College Students. *Journal of Applied Social Psychology*, 28(23). 2150–2180. doi: 10.1111/j.1559-1816.1998.tb01365.x
- SHAFER, A. B. (1999): Brief Bipolar Markers for the Five Factor Model of Personality. *Psychological Reports*, 84(3_suppl). 1173–1179. doi: 10.2466/pr0.1999.84.3c.1173
- SMITH, P. B. (1982): Norms and roles in the small group. In Breakwell, G. M., Foot, H., Gilmour, R. (eds): *Social Psychology*. Macmillan Education UK, London. 244–256. doi: 10.1007/978-1-349-16794-4_15

- SZABÓ É., LABAN CZ Á. (2015): „Én nem helyeslem, de a többiek biztosan” – Normák és vélt normák működése és mérése iskolai osztályokban. SZTE Publicatio Repo zitórium. In Kovács J. (szerk.): *Szociálpszichológiai tanulmányok a Szociál- és Munkapszichológiai Tanszék fennállásának 25. évfordulójára*. Debreceni Egyetemi Kiadó, Debrecen. 77–96. <http://publicatio.bibl.u-szeged.hu/14895/> (Letöltés ideje: 2020. április 6.)
- SZMO.HU (2020a): Vírusszkeptikusok tüntettek a budapesti Szabadság téren. *Szeretlek Magyarország*. Szeptember 11. *Szeretlek Magyarország*. <https://www.szeretlekmagyarorszag.hu/hirek/virustagadok-tuntetnek-a-budapesti-szabadsag-teren/> (Letöltés ideje: 2021. február 20.)
- SZMO.HU (2020b): Viseljünk-e maszkot, ha nem vagyunk betegek? Ellentmondásos információk keringenek. Március 26. *Szeretlek Magyarország*. <https://www.szeretlekmagyarorszag.hu/hirek/viseljunk-e-maszkot-ha-nem-vagyunk-betegek-ellentmondasos-informaciok-keringenek/> (Letöltés ideje: 2021. február 28.)
- VAN ROOIJ, B., DE BRUIJN, A. L., REINDERS FOLMER, C., KOOISTRA, E., KUIPER, M. E., BROWNLEE, M., OLTHUIS, E., FINE, A. (2020): Compliance with COVID-19 Mitigation Measures in the United States. *SSRN Electronic Journal*. doi: 10.2139/ssrn.3582626
- WALLACE, P. (2015): *Psychology of the Internet*. Cambridge University Press, Cambridge.
- WHO (2020): *Advice on the use of masks in the context of COVID-19: Interim guidance, 6 April 2020*. WHO/2019-nCov/IPC_Masks/2020.3. <https://apps.who.int/iris/handle/10665/331693> (Letöltés ideje: 2021. január 23.)
- WRIGHT, L., FANCOURT, D. (2021): Do predictors of adherence to pandemic guidelines change over time? A panel study of 22,000 UK adults during the COVID-19 pandemic. *Preventive Medicine*, 153. doi: 10.1016/j.ypmed.2021.106713

MELLÉKLETEK

1. melléklet

A kutatásban elemzett kérdőív

- I. „Kérem, hogy jelölje meg, hogy milyen gyakran fordulnak elő a környezetében az alábbi viselkedések!” (1 = Soha, 2 = Időnként, 3 = Gyakran, 4 = Mindig)
1. Valaki alapos indok nélkül elhagyja az otthonát.
 2. Valaki nem az életkora szerint meghatározott idősávban vásárol az élelmiszerboltokban.
 3. Valaki készleteket halmoz fel élelmiszerből és napi fogyasztási cikkekből.
 4. Valaki a napi érintkezés során szájmaszkot használ.
 5. Valaki odafigyel a meghatározott fizikai távolságtartás (1,5 méter) betartására.
 6. Valaki tudatosan kerüli a fizikai kontaktust.
- II. „Kérem, hogy jelölje meg, hogy Ön mennyire ért egyet az alábbi viselkedésekkel!” (1 = Egyáltalán nem helyeslem, 2 = Inkább nem helyeslem, 3 = Inkább helyeslem, 4 = Teljesen egyetértek vele)
1. Valaki alapos indok nélkül elhagyja az otthonát.
 2. Valaki nem az életkora szerint meghatározott idősávban vásárol az élelmiszerboltokban.
 3. Valaki készleteket halmoz fel élelmiszerből és napi fogyasztási cikkekből.
 4. Valaki a napi érintkezés során szájmaszkot használ.
 5. Valaki odafigyel a meghatározott fizikai távolságtartás (1,5 méter) betartására.
 6. Valaki tudatosan kerüli a fizikai kontaktust.
- III. „Ön szerint a társadalom többsége hogyan ítéli meg az alábbi viselkedéseket?” (1 = Egyáltalán nem helyeslik, 2 = Inkább nem helyeslik, 3 = Inkább helyeslik, 4 = Teljesen egyetértenek vele)
1. Valaki alapos indok nélkül elhagyja az otthonát.
 2. Valaki nem az életkora szerint meghatározott idősávban vásárol az élelmiszerboltokban.
 3. Valaki készleteket halmoz fel élelmiszerből és napi fogyasztási cikkekből.
 4. Valaki a napi érintkezés során szájmaszkot használ.
 5. Valaki odafigyel a meghatározott fizikai távolságtartás (1,5 méter) betartására.
 6. Valaki tudatosan kerüli a fizikai kontaktust.